

DVIDEŠIMT ANTROJI SHARP KONFERENCIJA ANTVERPENE

Alma Braziūnienė | Vilniaus universiteto Knygotyros ir dokumentotyros institutas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: alma.braziuniene@kf.vu.lt

Apie Tarptautinę autorystės, skaitymo ir leidybos istorijos draugiją (*The Society for the History of Authorship, Reading and Publishing* – SHARP) bei jos organizuojamas pasaulines konferencijas „Knygotyroje“ jau buvo rašyta¹, tad Lietuvos humanitarinei mokslo visuomenei nei pačios pasaulinės knygotyros draugijos, nei jos konferencijų specifikos pristatyti nebėra reikalo. Lietuvos knygotyrininkai, šiose konferencijose dalyvaujantys nuo 2000 metų, pranešimus skaito būtent Europoje vykstančiose konferencijose (kasmetės konferencijos rengiamos pakaitomis Europos ir Amerikos bei Australijos žemynuose).

Šiųmetės konferencijos, vykusios 2014 metų rugsėjo 17–20 dienomis Antverpene (Belgija), tema – „Knygos religija“ (*Religions of the Book*). Religija čia suprantama plačiaja prasme. Konferencijos pranešimuose nagrinėtos ne tik religinių knygų leidybos, jų funkcionavimo visuomenėje, skaitymo, įvairių konfesijų knygų produkcijos ir jų sklaidos temos, bet ir skaitytojų, autorių ir teksto santykio, religinės cenzūros, ikonografijos ir kiti klausimai. Pagaliau knygos religiją galima suvokti ir visai metaforiškai, tad konferencijoje netrūko pranešimų tokiomis temomis: bibliofilija kaip religija, kulto knygos, knyga kaip šventas daiktas, kulto objektas ir kt.

Konferencijos tema ir vieta neatsitiktinės: Antverpenas buvo ir yra vienas svarbiausių spaudos miestų pasaulyje. Miestas daugiatautis, jo gyventojai – įvairių religinių konfesijų žmonės. Religinių knygų (ir katalikiškų, ir kitų konfesijų) leidyba Plantino ir Moretų spaustuvėje XVI–XVII amžiuje įtvirtino Antverpeną kaip tuometės Europos knygų leidybos centrą. Kaip teigė sveikinimo žodyje SHARP prezidentas prof. Ianas Gaddas, „knygos religija paskleis mus po visą pasaulį ir priartins prie visų didžiųjų religijų, kartu aiškiai primindama, kad esam mokslo pilgrimai ir kad knyga pati savaime yra šventas daiktas.“

Konferencijos posėdžiai vyko Antverpeno universitete, jos organizatoriai buvo šio universiteto, taip pat Flandrijos knygos istorijos draugijos, Plantino ir Moretų muziejaus, Hendriko Conscience'o paveldo bibliotekos (Antverpenas) ir kitų institucijų atstovai.

1 BRAZIŪNIENĖ, Alma. Aštuonioliktoji SHARP konferencija Helsinkyje. *Knygotyra*, 2010, t. 55, p. 357–360; NAVICKIENĖ, Aušra. Dvide-

šimtoji SHARP konferencija Dubline. *Knygotyra*, 2012, t. 59, p. 307–310.

Konferencijos pranešėjų geografija, kaip visada, buvo labai plati (Europa, Šiaurės ir Pietų Amerika, Azija, Australija, Pietų Afrikos respublika) – iš viso 29 šalys. Į konferenciją susirinko apie 250 pranešėjų. Daugiausia jų buvo iš JAV ir Jungtinės Karalystės. Lietuvai atstovavo prof. dr. Aušra Navickienė, skaičiusi pranešimą „Modernybės link: religinių knygų leidyba Lietuvoje XIX mažiaus pirmoje pusėje“, šių eilučių autorė („Bibliofilija kaip religija: XX amžiaus Lietuvos bibliofilijos istorijos pagrindai“) ir Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Greimo studijų centro profesorius dr. Paulius Subačius („Geriausia iki“ patriotinei poezijai: dievinamų autorių (po)kolonijiniai likimai“). Kaimynai latviai konferencijoje visai nedalyvavo, iš Estijos buvo vienas pranešėjas, iš Lenkijos – trys, tik suomiajai savo šaliai atstovavo gana solidžiai (vienuolika pranešėjų).

Konferenciją pradėjo kviestinė pranešėja prof. Fania Oz-Salzberger iš Haifos universiteto (Izraelis). Savo pranešime „Žydai ir žodžiai: kas yra teksto tautiškas“ profesorė įtaigiai kalbėjo apie knygos reikšmę visuomenėje: kaip valstybingumą pradusi žydų tauta, pasikliaudama rašytiniu žodžiu grįsta tautos atmintimi, sugebėjo ne tik išlikti, bet ir sukurti modernią šiandienos valstybę. Įdomiai plėtojosi su teksto tautiškas susijusi diskusija, vedama Vivianos Liskos iš Antverpeno universiteto.

Antrosios dienos plenarinio posėdžio kviestinės pranešėjos prof. Elaine'os Treharne iš Stenfordo universiteto gyvai nebuvo galimybės išvysti. Ji atsiuntė tik savo pranešimo „Prijaukinti objektai: gilinant rankraščių technologijų dvasią“ vaizdo įrašą. Tema intriguojanti. Pranešėja nagrinėjo rankraštį fenomenologiniu požiūriu, įžiūrėdama jame daugiau nei tik materialų tiriamąjį objektą. Ji teigė, jog kompleksiskai tiriant rankraščio materialumą, intencionalumą ir funkcionalumą galima užčiuopti teksto aurą, siekė įrodyti egzistuojant matomą ir nematomą tekstą, tvirtino, kad rankraštį (daugiausia remtasi senaisiais Viduramžių pavyzdžiais) galima perprasti tik jį skaitant ir liečiant, laikant rankoje. Fenomenologiškai žvelgdama į rankraštį, autorė kalbėjo ir apie rankraščio erdvės reikšmę. Deja, išklausus įdomaus pranešimo, diskusija neišsirutuliojo, gal ir dėl techninių kliūčių (*Skype*'as diskusijai su didžiule auditorija visiškai netiko).

Dar vienas plenarinis posėdis, vadovaujamas lietuvių knygotyrininkams gerai pažįstamos Vindzoro universiteto (Kanada) profesorės Leslie Howsam, buvusios SHARP prezidentės, buvo skirtas knygos istorijos tyrimų publikavimo problemoms aptarti. Jame savo patirtimi ir įžvalgomis dalijosi žinomų tarptautinių knygotyros žurnalų vyriausieji redaktoriai Simonas Eliotas („Publishing History“), Jonathanas Rose'as („Book History“), Liza Kuitert („Quaerendo“), Shefas Rogersas („Script et Print“), Josée Vincent („Mémoires du livre / Studies in Book Culture“) ir kiti. Visi sutiko, jog šiame tinklaveikos pasaulyje, kai susiduriama su tam tikrais iššūkiais ne tik ieškant finansinių leidybos problemų sprendimo būdų, kai aktu-

alūs ne tik autorystės teisių ir panašūs klausimai, mokslinių knygotyros žurnalų tikslas – kuo operatyviau skleisti mokslo naujienas ir naujus tyrimų metodus – vis dėlto išlieka lygiai toks pat kaip ir anksčiau.

Daug buvo tikėtasi iš baigiamojo plenarinio posėdžio „Iš naujo apmąstant knygos kultą“. Savo įžvalgas šia tema pateikė prof. Abhijtas Gupta (Jadavpuros universitetas, Indija), prof. Julie N. Davis (Pensilvanijos universitetas, JAV), prof. Marina Garone (Meksiko universitetas, Meksika) ir profesorė emeritė Ruth Finnegan (Jungtinė Karalystė). Deja, konceptualių apibendrinimų ar diskusinių minčių šiame pokalbyje bent jau šių eilučių autorė pasigedo. Auditorijos irgi nelabai pavyko išjudinti. Įdomiausias liko prof. R. Finnegan įžvalgos sakytinės ir rašytinės kultūros temomis, daugiausia remiantis Afrikos savytinių kultūrų pavyzdžiais (tai profesorės mokslinio intereso objektas).

Kaip įprasta SHARP konferencijose, visi kiti pranešimai buvo skaitomi lygiagrečiai keliose sekcijose. Iš viso jų buvo net dešimt, tad suinteresuotiems klausytojams, norintiems išgirsti keletą aktualių temų, kartais ir sesijos viduryje tekdavo bėgioti iš vienos auditorijos į kitą. Iš viso per keturias konferencijos dienas buvo perskaityta apie 200 pranešimų. Visų jų apibendrinti neįmanoma, tad paminėsiu bent keletą įdomesnių sekcijų, iliustruojančių pranešimų temas: Teksto genezė; Tarpreliginės knygos; Inovacijos ir eksperimentai Viduramžių ir ankstyvosios modernybės religiniuose raštuose ir spaudiniuose; Skaitant religiją; Religinės bibliotekos; Galios spauda: knyga ir (kaip) avangardinis menas; Knygos istorija ir skaitmeninė humanitarika; Religiniai elementai anglų ankstyvosios modernybės paratekstuose; Rankraščių dvasia; Knygos kultas; Religinės knygos sklaida; Reformuojant knyga; Knygos ir religijos konfliktas; Religija ir komercija: leidėjai ir misionieriai; Knygos žmonės; Autorystė ir autorius; Islamo knygos kultūra; Šventi autoriai, šventos knygos; Prarandant religiją, arba knygos sekuliarizacija; Religija, cenzūra ir leidyba XX amžiuje; Kanonizacija ir transnacionalizmas; Religinės spaudos kultūra šiandienos Europoje; Religinių knygų kolekcionavimas ir panauda; Dailioji spauda ir knygos kultas; Religinės spaudos kultūra Antverpene; Plantinas ir religija ir kt.

Kaip konferencijos programos dalis rugsėjo 15–17 dienomis veikė vadinamoji Vasaros mokykla – trijų dienų seminarai praktiniais senosios knygos tyrimo, raidos ir sklaidos klausimais. Šio renginio organizatoriai – Antverpeno universiteto Ruusbroeco institutas, bibliotekos Specialiųjų rinkinių skyrius, Istorijos ir Literatūros fakultetai, taip pat Hendriko Conscience'o paveldo biblioteka, Plantino ir Moretų muziejus, kursų koordinatorius – prof. dr. Augustas den Hollanderis (Antverpeno universiteto Ruusbroeco institutas). Įsimintinos prof. Huberto Meeuso (Antverpeno universitetas) paskaitos apie Antverpeno vaidmenį religinių knygų leidybos istorijoje, dr. Susannos de Schepper (Flandrijos paveldo biblioteka) seminaras apie

senųjų leidinių egzempliorių identifikavimo problemas, fingerprinto naudojimą (ši metodą sėkmingai taiko ir Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriaus darbuotojai moksliskai aprašydami senuosius spaudinius), dr. Gorano Prooto seminaras apie XVI–XVIII amžiaus leidinių antraštinio lapo raidą. Šie seminarai vyko Hendriko Conscience'o paveldo bibliotekoje (čia sukaupta apie 1,5 mln. paveldo vienetų) – vienoje pagrindinių spausdintinio ir rankraštinio paveldo kaupyklų Belgijoje, pavadintoje belgų rašytojo, literatūros flamų kalba pradininko Hendriko Conscience'o (1812–1883) vardu.

Įsimintiniausi buvo seminarai autentiškoje Christophoro Plantino spaustuvės aplinkoje. Unikalus Plantino ir Moretų muziejus, įrašytas į UNESCO paveldo registrą, įsikūręs tuose pačiuose pastatuose, kur XVII amžiuje veikė Ch. Plantino palikuonių Moretų spaustuvė. Išlikę autentiški prabangūs gyvenamieji kambariai ir spaustuvės įranga. Ja seminaro dalyviai galėjo naudotis: patys surinkti tekstą apie vykstančią SHARP konferenciją ir jį išspausdinti Gutenbergo laikų spausdinimo staklėmis. Spausdinimo darbas vyko ne itin sparčiai, ir muziejaus darbuotojas, talkinęs prie staklių plušantiems mokiniamis – žinomiems knygotyriminkams, juokavo, jog taip dirbdamas Plantinas būtų bankrutavęs.

Naudingas buvo muziejaus darbuotojos dr. Karen L. Bowen seminaras „Plantinų spaustuvės religinių tekstų iliustracijos“. Jo metu kiekvienas seminaro dalyvis turėjo galimybę naudodamasis autentiškais spaustuvės raizinių plokštelėmis ir originaliais spaudiniais identifikuoti raizinių rūšis. Krito į akis itin didelė pagarba seniesiems originalams: ir su atspaudų plokštelėmis, ir su senosiomis knygomis elgiamasi itin atsargiai, kiekvienas leidinys pirmiausia guldomas ant specialios pagalvėlės, užtikrinančios jo saugumą.

Senųjų leidinių apsaugos temai buvo skirtas ir specialus seminaras, vykęs Antverpeno universiteto bibliotekos Specialiųjų rinkinių skyriuje. Nuo 2013 metų šis skyrius vykdo leidinių apsaugos ir konservavimo projektą, leidžiantį tinkamai užtikrinti senųjų leidinių apsaugą. Seminaro dalyviai turėjo progą praktiškai identifikuoti pažeistus leidinius, dokumentacijoje fiksuoti pažeidimus ir būsimus „gydymo“ būdus. Projektą koordinuoja šešių didžiausių Flandrijos paveldą saugančių bibliotekų tinklas – Flandrijos paveldo biblioteka.

Neatskiriama SHARP konferencijos dalis buvo specialiai konferencijos temai parengtos parodos. Hendriko Conscience'o paveldo bibliotekoje atidaryta paroda „Šventos vietos, šventos knygos“. Joje eksponuojamos iškiliausios trijų pagrindinių pasaulio religijų – krikščionybės, judaizmo ir islamo – rankraštinės ir spausdintinės knygos. Parodos koncepcija grįsta požiūriu, jog visų religijų knygos turi daug ką bendra, todėl parodos eksponatai išdėstyti ne chronologiniu ar konfesiniu principu, o grupuojami pagal tokias temas: knyga tekstas, knyga objektas, knyga religinėje

praktikoje, knygos tyrimai. Taip šalia krikščionių Biblijos atsiranda Tora ar Koranas. Visi eksponatai – originalai, paskolinti įvairiausių pasaulio institucijų, daugelis – pasaulinio garso šedevrai. Tokia, tarkim, yra žymioji XIV amžiaus Anžu Biblija, laikoma labiausiai iliustruota krikščionių Viduramžių rankraštine knyga pasaulyje.

Kaip šios parodos tęsinys naujame Antverpeno parodų centre MAS, 2011 metais pastatytame senajame Antverpeno uoste, buvo atidaryta paroda „Šventosios vietos“, skirta visų trijų konfesijų piligrimystės tradicijai. Čia eksponuojamos ne tik knygos, žemėlapiai, raižiniai, bet ir originalūs žymiųjų pasaulio dailininkų dailės darbai, pasiskolinti iš įvairiausių institucijų ir asmeninių rinkinių. Parodos koncepcija – kartu su parodos žiūrovu keliauti nuo piligrimystės sumanymo iki piligrimystės tikslo, nesvarbu, ar tai būtų Roma, Jeruzalė ar Meka. Ši paroda, pribloškianti garsių ir originalių eksponatų gausa, – ne vienų metų darbo vaisius. Tai tam tikras įvykis ne tik konferencijos dalyviams, bet ir visiems Antverpeno meno parodų lankytojams.

Plantino ir Moretų muziejus SHARP konferencijos proga parengė parodą „Neįgyvendintas sumanymas: Balthasaro Moreto poliglotų Biblija“, pasakojančią apie Ch. Plantino anūko B. Moreto siekį 1620 metais pradėti leisti naują *Biblia Regia* laidą. Mat jo senelis 1568–1573 metais 1200 egzempliorių tiražu buvo išleidęs aštuonis toms poliglotų Biblijos lotynų, graikų, hebrajų, chaldėjų ir sirų kalbomis. Tai buvo didžiausias Europoje įgyvendintas XVI amžiaus spaustuvinis sumanymas. B. Moretas norėjo, kad jo Biblija būtų spausdinama dar keletu naujų kalbų, pavyzdžiui, arabų. Deja, sumanymas nepasisekė, o priežastys įvairios: finansinės pagalbos stoka, atsainus Vatikano požiūris, konkurencinės verslo aplinkybės ir kt. Plantino ir Moretų muziejus, turėdamas visą išlikusį Plantino ir Moretų leidyklos archyvą ir 30 tūkst. senųjų leidinių, visas intriguojančias naujos poliglotų Biblijos sumanymo detales galėjo vaizdžiai pateikti parodos stenduose.

Tame pačiame Plantino ir Moretų muziejuje buvo atidaryta tik mėnesį veiksianti paroda „Antverpeno bibliofilų rinkinių siurprizai“. Ji skirta konferencijos dalyviams, eksponatai niekad anksčiau nebuvo rodyti. Tai patys įdomiausi ir rečiausi Antverpeno bibliofilų draugijos asmeninių rinkinių senieji leidiniai (pradedant inkunabulais), rankraštinės knygos, dailiosios knygos pavyzdžiai, išskirtiniai numeruoti, itin prabangiai įrišti egzemplioriai ir pan. Temiškai eksponatai sietini ne tik su Antverpenu, čia buvo galima išvysti itin retų *Europeana* ar *Americana* pavyzdžių, tarkim, George'o Washingtono laišką ar pirmąją Paryžiuje privačiai išleistą Ezros Poundo eilėraščių knygos laidą. Ši paroda – tikra puota bibliofilo akims. Konferencijos metu dar veikė ir kitų konferencijos dalyviams skirtų parodų.

Dvidešimt antroji SHARP konferencija ir jos renginiai akivaizdžiai įrodė: Antverpenas kaip buvo, taip ir lieka pasaulio knygų miestas. Tradicija garbingai tęsiama.

Įteikta 2014 m. rugsėjo mėn.